

Lucy Viedma

”Hade vi bott i Chile hade det varit vi som spärrats in”

Chile i samlingarna

Militärkuppen i Chile den 11 september 1973 skakade världen. Den folkvalda regeringen störtades, konstitutionen avskaffades och en junta med cheferna från alla militära grenar och polisen tog makten. Omvärldens reaktioner var fördömande och på flera håll bildades organisationer i solidaritet med Chiles folk. Under 17 år levde det chilenska folket under en hård diktatur.

Folkfronten

I september 1970 kom ”Unidad Popular” (Folkfronten) som bestod av sex partier till makten. De vann genom allmänna val och Chile fick på parlamentarisk väg en vänsterregering under Salvador Allende. För många sågs det som början på en ny epok i Latinamerika och förväntningarna var stora på detta politiska experiment som verkade på demokratisk grund och en fredlig väg. Den politiska och sociala process som startade betraktades med sympati av de demokratiska delarna av världsoptionen. Även kritikerna visade en viss förståelse för den. Det verkliga motståndet och förkastandet av Allenderegimen kom utifrån, från mäktiga politiska och ekonomiska krafter i USA. Dessa berördes av det reformarbete som påbörjats av den chilenska regeringen och av den eventuella förlängning som denna nya politiska erfarenhet skulle kunna betyda för övriga latinamerikanska länder och även för övriga länder i tredje världen.

I Chile företrädde den politiska och ekonomiska högern en hård och konfronterande opposition inom ramen för den chilenska demokratin, men de dolde inte sina intentioner att störta den konstitutionella regimen med vilka medel som helst.

I Sverige följdes processen med stort intresse och redan i oktober 1970 inbjöds Allende till Norden. De fyra nordiska socialdemokratiska partierna skulle stå som värdar för Allendes besök. Resan blev inte av på grund av oroligheter i landet. Den svenska regeringen med Olof Palme som statsminister beslöt att ge ekonomiskt bistånd till Chile och 1971 bildades dessutom ”Solidaritetskommittén för folkfrontsregeringen i Chile”. Den hade som målsättning att solidariskt stödja folkfrontsregeringen och sprida information om situationen i Chile. Samma organisation blev 1973 Chilekommittén som drev sin verksamhet till början av 90-talet.

Militärkuppen

Det internationella samfundets reaktion gentemot kuppen och kuppmaakarna var stark och totalt avståndstagande. Den mest anmärkningsvärda företeelsen var den totala elimineringen av juridisk norm som kännetecknar den civiliserade världen. Under åren vid makten begick juntan brott mot samtliga mänskliga rättigheter stadgade av FN. I Sverige var reaktionen omedelbar. Dagen efter kuppen höll socialdemokraterna en demonstration i Stockholm. Alva Myrdal var en av talarna:

Utifrån världen når oss denna dag ett förtvivlans budskap: I ännu ett land har demokratin våldtagits, den konstitutionella ordningen har krossats i Chile.¹

Olof Palme gjorde också ett antal uttalanden i frågan. Bland annat sa han att:

För dagen måste vårt främsta mål vara att rädda människoliv. De nya makthavarna i Chile måste vara medvetna om att omvärlden noga följer händelserna där. Det borde ligga i deras intresse att undvika ett blodbad.²

Regeringen drog in biståndet och det ekonomiska stödet omfördelades till humanitär hjälp i Chile. Förberedelser för att ta emot flyktingar startade. Ambassadören Harald Edelstams insatser är välkända – han räddade livet på många chilensare som sökte skydd på svenska ambassaden i Santiago. I en kommuniké från partisekreteraröverläggningen den 3 oktober 1973 angående Chile står:

Socialdemokraterna, Centerpartiet, Folkpartiet och Vänsterpartiet kommunisterna uttalar gemensamt sitt skarpa fördömande av övergreppet mot demokratin i Chile och vill med detta uttalande markera en vilja att gemensamt och över partigränserna stödja de demokratiska krafterna i Chile.³

Ett par månader senare startade arbetarrörelsens Chileinsamling under ledning av Tage Erlander. Landsorganisationen LO, Socialdemokratiska arbetarepartiet SAP, Socialdemokratiska ungdoms- och kvinnoförbunden, Broderskapsrörelsen, Unga Örnar och Arbetarnas bildningsförbund ABF var bland de organisationer som gav sitt aktiva stöd till Chiles folk. *Chileaktuell*, ett blad med information om situationen i Chile, gavs ut och det samlades in pengar på olika sätt. Chileinsamlingen ingick senare i arbetarrörelsens internationella solidaritetsfond, I-fonden.

I-fonden, med representation från arbetarrörelsens alla grenar drev gemensamma internationella solidaritetsaktioner. ”Chile blöder ännu” var en av de kampanjer där det samlades in pengar till motståndsrörelsen i Chile.

För AIC, Arbetarrörelsens internationella centrum, var Chile ett viktigt verksamhetsområde. AIC bildades som ett samarbetsorgan inom arbetarrörelsen för att stärka den internationella verksamheten. AIC stöttade också under många år den chilenska kampen för demokrati. Den svenska fackföreningsrörelsen spelade över huvud taget en viktig roll under diktaturåren. Genom bland annat LO-TCO:s biståndsnämnd skapades ett samarbete med den chilenska fackföreningsrörelsen kring facklig utbildning och till försvar för de fackliga rättigheterna. LO hade genom Nordens Fackliga Samorganisation, NFS, också engagerat sig i hjälpen för de fackliga representanter som blev fångslade. NFS hade nära kontakt med den chilenska centralorganisationen, CUT, i exil.⁴

Solidariteten med Chile var som synes omfattande. Den fanns i politiska partier, politiska grupper, fackliga organisationer, folkrörelseorganisationer och bland enskilda individer. Verkstadsklubben vid maskinverket i Kallhäll uttryckte sig så här:

Hade vi bott i Chile hade det varit vi som spärrats in på fotbollsstadion. Det hade varit oss terrorn drabbat, vi som misshandlats av juntans militärer.⁵

De beslöt att anslå en timförtjänst var till stöd åt sina förföljda kamrater.

Chilekommittén

Under månaderna efter kuppen bildades mer än 70 lokala Chilegrupper runt om i landet. I december 1973 samlades representanter från dessa grupper och bildade Chilekommittén som en nationell och partipolitiskt obunden organisation. Den drev sin verksamhet till 1991 då Chile

återgått till demokrati. Kommitténs material överlämnades då till Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek. Där finns ett omfattande material som ger en överblick över deras verksamhet, om situationen i Chile och chilensare i exil. På ARAB finns också Nacka Chilekommittés arkiv. Andra lokala grupper har lämnat sitt material till Folkrorelsearkiven på de orter de var verksamma, till exempel Göteborg, Malmö, Örebro och Uppsala.

Chilekommittén var en bred solidaritetsrörelse som enligt stadgarna arbetade för att ge materiellt och politiskt stöd till den chilenska motståndskampen samt för att sprida information och kunskap om utvecklingen i Chile. Huvudparollerna var:

- Stöd det chilenska folkets kamp mot fascismen – för socialism
- Kamp mot imperialism
- Frige de politiska fångarna

I Chilekommitténs verksamhetsplan står bland annat att man skulle utveckla solidaritetsarbetet bland arbetare där frågan skulle föras in på arbetsplatser, facket och andra arbetarorganisationer. Man skulle informera i skolorna, bland ungdomar och inom musikrörelsen. Bland de värnpliktiga skulle man informera om och visa på militärens roll i Chile och i Sverige. Studieverksamheten inom Chilekommittén hade också som syfte att utveckla medvetenheten hos redan aktiva medlemmar genom studiecirkelar och seminarier och att ge sympatisörer och andra intresserade en bättre grund för sitt deltagande i solidaritetsarbetet. I boken *Chilekommitténs introduktionscirkel* som användes i studiecirkelar i hela landet finns utförlig information om Chiles historia, geografi, näringsliv och om Unidad Popular och militärkuppen. Efter varje kapitel fanns det frågeställningar kring de olika ämnena. Det är ett av många exempel på hur ambitiöst arbetet med att informera och utbilda medlemmarna var.⁶

Ett annat viktigt mål var att skapa opinion för att bojkotta juntan ekonomiskt, politiskt, militärt och kulturellt. Det finns resolutioner, cirkulär, affischer, upprop och flygblad med krav på att bojkotta juntan. En viktig kampanj, som fördes redan från hösten 1973, var den för bojkott av importen av chilensk koppars. Trots att LO avvisade bojkotten kan man i ett cirkulär, som Hamnarbetareförbundet skickade ut till samtliga avdelningar, läsa en uppmaning till alla medlemmar att inte befatta sig med lossningen av chilensk koppars som importerades till Sverige under en månad på hösten 1974.⁷ Chilekommittén skriver i sin tur ett flygblad där den uppmanar Transportarbetareförbundet att förena sig med hamnarbetarna i bojkotten och att de tillsammans ska arbeta för en samordning på internationell nivå.

Båstad 1975 – Nobelpriset 1976

En annan kampanj som fick stor uppmärksamhet var bojkotten mot Davis Cup i Båstad där Sverige mötte Chile på hemmaplan. Gruppen ”Aktion Stoppa Chilematchen” bildades, där andra organisationer också deltog. Man uppmanade bland annat Riksidrottsförbundet och Tennisförbundet att stödja Chiles folk. Kampanjen kulminerade i en demonstration med cirka 7 000 medverkande. Hundratals ballonger släpptes upp med namnen på politiska fångar och information nådde även till Chile, bland annat genom att de chilenska sportkommentatorerna blev tvungna att rapportera hem till Santiago om demonstrationen.⁸

I ett brev från den 2 november 1976 från Chilekommittén till Kungliga vetenskapsakademien kan man läsa:

Är Kungliga Vetenskapsakademien övertygad om att Milton Friedman inte har blod på sina händer? Om svaret är nej, undrar vi om Kungliga Vetenskapsakademien är angelägen om att rentvå Friedman genom att ge honom nobelpriset?⁹

Detta brev var en del av en omfattande kampanj som inleddes efter beslutet att ge Milton Friedman nobelpriset i ekonomi. Protesterna grundade sig på att Friedman hade fungerat som rådgivare till militärdiktaturen i Brasilien och att han bidrog till att lägga upp riktlinjerna för den ekonomiska politiken i Chile. Ett upprop mot Friedman som pristagare skrevs under av ett 40-tal organisationer. Chilekommittén höll en presskonferens angående protesterna mot nobelpriset. Material om Milton Friedman spreds och en demonstration hölls samma dag som nobelpriset delades ut.

Sveriges medlemskap i IDB

1976 vann de borgerliga partierna valet i Sverige och det blev regeringsskifte. Trots massiva protester från samtliga politiska ungdomsrörelser utom Moderata ungdomsförbundet lades ett förslag om att Sverige skulle söka medlemskap i den Interamerikanska utvecklingsbanken, IDB. Banken minskade markant sin hjälp till Chile under Salvador Allendes regeringstid, men återupptog den efter militärkuppen. För en del av bankens arbete gällde också principen att USA hade egen vetorätt mot biståndsprojekt. Socialdemokratiska partiet och Vänsterpartiet kommunisterna utfärdade också kommuniqueer i vilka man protesterade mot beslutet.

Chilekommittén drev en omfattande kampanj mot medlemskapet i IDB; där ingick studier och diskussioner baserade på viktiga dokument skrivna av experter.¹⁰ Ett upprop från chilekommittén undertecknades av folkpartiets, centerns och kommunisternas ungdomsförbund. Lars Engqvist, SSU:s ordförande, krävde i ett brev till statsminister Thorbjörn Fälldin ett nej till svenskt medlemskap i IDB med motiveringen att bankens krediter använts direkt för USA:s utrikespolitiska syften.

Chilekommitténs arbete och sammankomster präglades av genomarbetade informationskampanjer och av att framstående personer på det politiska men också det kulturella området medverkade. Kommittén gav ut böcker och skrifter och arrangerade konserter och teaterframträdanden. Som medlem i Chilekommittén fick man utförlig och aktuell information genom *Chilebulletinen* som också såldes på gator och vid demonstrationer. *Chilebulletinen* fanns under hela Chilekommitténs existens.

På årsmötet i september 1991 togs ett beslut att lägga ner Chilekommittén efter 20 år av solidaritetsarbete. I protokollet står att Chilekommitténs tillgångar vid upplösningen skulle skickas till organisationer för de politiska fångarna och om dessa frigivits, till organisationer som arbetar för mänskliga rättigheter.¹¹ Dagen efter Chilekommitténs sista årsmöte samlades sex medlemmar för att göra bokslut. Stefan de Vylder, nationalekonom och u-landsforskare var med i Chilekommittén under alla år. Han sammanfattar arbetet med Chilekommittén så här:

Chilekommittén var det enda ställe där folk som var lite radikala kunde diskutera viktiga frågor över partigränserna. ... Organisationsmodellen som Chilekommittén valde, med tendensfrihet och frihet för olika åsikter inom ramen för miniplattformen var absolut nödvändig för ett framgångsrikt Chilearbete.¹²

Hans Göran Franck och Chilekommissionen

Sex månader efter militärkuppen, den 21 mars 1974, bildades i Helsingfors den ”Internationella kommissionen för undersökning av militärjuntans brott i Chile”, Chilekommissionen. Ordförande var Jakob Söderman, finländsk parlamentariker och generalsekreterare

var Hans Göran Franck, jurist och socialdemokratisk politiker. Tillsammans kom de att leda kommissionen till början av 1990-talet. 1991 överlämnade kommissionen relevant material till den chilenska ambassaden i Stockholm för vidarebefordran till ”kommissionen för sanning och försoning” i Chile. Material angående kommissionens arbete ingår i Hans Göran Francks arkiv. Det är i det skick som HGF hade organiserat det och det återspeglar hans arbetsmetod. I kronologisk form hade han samlat material som korrespondens, vittnesmål, undersökningar och tidningsklipp inför de olika sessionerna som kommissionen höll.

I kommissionens stadgar poängterades att den inte ämnade agera internationell domstol utan att dess beslut snarare skulle ha karaktären av moraliska och humanitära utlåtanden baserade på juridisk rätt. Kommissionens främsta uppgift var att undersöka de händelser som var framsprungna ur statskuppen. Den anordnade tribunaler, sessioner och hearings. I arbetet ingick också att analysera inkommen information, vittnesmål med mera, och dra de slutsatser som behövdes för att belägga anklagelser mot militärregimen. På så sätt kunde kommissionen belägga hundratals fall av brott och efter grundlig undersökning uttala sig om deras karaktär, vilket skedde i enlighet med de allmänna principerna om mänskliga rättigheter fastställda i internationella lagar och överenskommelser.

Utan att förringa betydelsen av andra organisationer och solidaritetsgrupper som uppstod under den här tiden kan man hävda att kommissionen utan tvivel var den mest pluralistiska enheten, med representation från en stor del av världen. Dess arbete hade stöd av regeringar, parlament, politiska partier, kyrkliga samfund och organisationer för mänskliga rättigheter utöver alla de framstående personer som representerade de flesta områden i samhället. Kommissionen bestod av ett antal fasta medlemmar och ett antal observatörer. De sistnämnda medverkade som experter vid de olika internationella sessionerna och bidrog med aktuell information angående händelser, anmälningar eller analyser av den chilenska situationen. Medverkan skedde på individuell grund och inte som representant för någon organisation eller politiskt parti. På detta sätt deltog till exempel Mario Soares från Portugal, Felipe González från Spanien, Andreas Papandreu från Grekland, Ole Espersen från Danmark, Gabriel García Márquez från Colombia med flera. En stor del av medlemmarna var jurister som bidrog med teknisk och professionell rådgivning.

Chilekommissionen höll alla kanaler öppna för all möjlig information och dokumentation om Chile inklusive material som spreds av militärjuntan. Informationskällorna som användes var främst dokument som behandlats av internationella organisationer såsom FN, Organisationen för de amerikanska staterna, OAS, Röda korset, Amnesty international, samt organisationer för mänskliga rättigheter, kyrkliga organisationer, fackföreningar med flera. De chilenska partiernas dokumentation, personliga vittnesmål av repressionens offer, rapporter och utredningar utförda av experter samt rapporter från kommissionens egna observatörer var andra källor. Hans Göran Franck åkte själv till Chile som observatör. Han besökte koncentrationslägret ”Tres Alamos” och samtalade med några av fångarna och anmälde senare det lagvidriga i existensen av detta läger. Vid ett möte som kommissionen höll i riksdagshuset den 11 september 1976 sa HGF så här:

Från mitt besök i Chile för ett halvt år sedan glömmar jag inte den intensiva och förtäta-
de stämningen vid koncentrationslägret ”Tres Alamos”. Allt skulle sägas på två korta
timmar, ohörbart, medan det hela tiden stod en militär i ett hörn med en k-pist som om
han förberedde sig för strid. Jag minns arbetarkvinnan som kallats till ett bårhus och där
genom en tillfällighet blev medveten om att hennes man torterats till döds.¹³

Vid nästa resa till Chile blev Hans Göran Franck häktad på Santiagos flygplats och sedan ut-
visad ur landet som varande ”persona non grata” för militärregeringen. Många år senare hed

rades han med "Orden al mérito" av den nya demokratiska regeringen i Chile för sitt arbete till försvar av de mänskliga rättigheterna.

Chilekommissionen finansierade själv sitt permanenta sekretariats kostnader som täcktes av privata donationer och av enskilda organisationers bidrag. Mötena hölls med olika länder som värdar och i flera fall med det uttryckliga stödet från värdlandets regering. Ett exempel är den tredje sessionen som genomfördes i Mexico City i februari 1975. Dit inbjöds 135 personer från fem kontinenter under fyra dagar för att diskutera situationen i Chile. Rapporter lämnades om allt från den nordamerikanska inblandningen i statskuppen till vittnesmål om tortyr och försvinnanden. Detaljerade rapporter presenterades bland annat från Amnesty international och Internationella juristkommissionen. Man lyssnade till inlägg av chilenska delegater, som förre ministern Orlando Letelier. Han mördades i USA en tid därefter på uppdrag av militärjuntan. Letelier, som vid kuppen var försvarsminister i Allendes regering och högste chef för kuppgeneralerna, beskriver detaljerat i sin rapport dessa officerares förräderi och moraliska feghet. De bevis som lades fram vid denna session användes senare av parlament och regeringar för att besluta om fördömanden av och avståndstagande från den chilenska militärregimen.¹⁴

Förutom att visa på och ifrågasätta militärregeringens agerande i olika fall ägnade sig kommissionen också åt att presentera konkreta anklagelser om hur rättsväsendet underordnades den militära makten och juntans införande av en ny konstitution. Kommissionens kritik är fortfarande giltig efter Chiles övergång till demokrati eftersom en debatt förs i det chilenska parlament om reformering av den konstitution och det rättsystem man ärvt från militärerna. Även de frågor som solidaritetsrörelserna arbetade kring är fortfarande till viss del aktuella efter Chiles övergång till demokrati. Sanning, rättvisa och försoning är nyckelord i den chilenska politiken i dag.

Det material i de olika arkiven som berör Chile och solidaritetsarbetet under militärregimen ger en bred och nyanserad bild av arbetet i folkrörelserna, i politiken och internationellt. Det belyser också enskilda personers engagemang i frågan. Mycket av materialet innefattar också de drabbades historia.

NOTER

1. *Aktuellt i politiken* nr 19 1973.
2. Träindustriarbetareförbundets kongress 26/9 1973, Protokoll.
3. Vänsterpartiet kommunisternas (VPK) arkiv volym F7d:15.
4. Arbetarrörelsens internationella centrums, LO-TCO:s biståndsnämndens och Nordens fackliga samorganisations arkiv finns på ARAB.
5. *Chileaktuellt* nr 3 1974.
6. Chilekommittén volym 21:1.
7. Chilekommittén volym 9:6.
8. Chilekommittén volym 9:6.
9. Chilekommittén volym 9:2.
10. Chilekommittén volym. 9:5
11. Chilekommittén volym 3.5.
12. *Chilebulletinen* nr 4 1991.
13. Hans Göran Francks arkiv volym 4.2:016.
14. Hans Göran Francks arkiv volym 4.2:007,010

MATERIAL OM CHILE

Arbetarrörelsens Internationella Centrum, AIC – enstaka volymer

Chilekommittén – 268 volymer

Hans Göran Franck – i serien angående Chilekommissionen

Föreningen för Unga Örnars barnmatsal i Chillán i Chile – 11 volymer

Landsorganisationen (LO) – flera serier, bland annat Internationella enheten

LO-TCO:s biståndsnämnd – i serierna Handlingar rörande studier och Projekt

Nacka Chilekommitté – 6 volymer

Nordens fackliga samorganisation, NFS – enstaka volymer

Olof Palme – i serierna Tal, Intervjuer, Korrespondens

Göran Sallnäs – 30 volymer

Pierre Schori – enstaka volymer

Sveriges socialdemokratiska arbetareparti (SAP) – i serierna Internationella sekreterarens korrespondens, Handlingar rörande andra länder; Trycksamling

Vänsterpartiet kommunisterna (VPK) – i serierna Internationell korrespondens, Internationella ämneslagda handlingar

Affichsamling

Lucy Viedma är arkivarie.